

## Een Sociale Unie, omdat we een eerlijk en sociaal Europa willen!

De Europese Unie moet socialer. Dat is de kernboodschap van 'Europe, a call for change', dat de sociaal-democratische fractie in het EP (met instemming door de PvdA-EP-fractie) heeft voorgelegd aan Juncker, als voorwaarde om zijn kandidatuur te steunen. Er moet ook een Sociale Unie komen.

Er wordt in de PvdA heel verschillend gedacht over de invulling van een Sociale Unie (SU). Dat blijkt wel uit de artikelen van Paul de Beer en Frank Vandenbroucke in S&D en de artikelen in 'Voorbij de retoriek; Sociaal Europa vanuit 12 invalshoeken'<sup>1</sup>. Het is daarom heel goed dat de Werkgroep Europa er een discussie over gaat voeren.

Ter voorbereiding daarvan is dit discussiestuk geschreven. We willen toewerken naar een aantal discussiepunten, waarvan we hopen dat ze belangrijk zijn in de discussie binnen de Europese Sociaaldemocratie de komende periode. We hopen op veel reacties van de leden. Het bestuur van de Werkgroep zal de discussie modereren.

De artikelen van Paul de Beer ('Een sociaal Europa, wie is tegen') en Frank Vandenbroucke ('Pleidooi voor een Europese Sociale Unie', zie noot 1) in S&D zijn hierbij leidraad. De Beer legt de nadruk op nationale verzorgingsstaten, Vandenbroucke wil dat Europa die nationale verzorgingsstaten ondersteunt. De verschillen zijn overigens niet zo absoluut. De Beer zegt bijv. (pag. 18): 'om een sociaal europa naderbij te brengen dienen zowel de welvaartsverschillen als de verschillen in sociale rechten tussen de lidstaten te worden verkleind'.

We stellen eerst de vraag wat een Sociale Unie *is*, dan *waarom* we die willen, en daarna hoe we die willen *invullen*. Tenslotte wijden we een paragraaf aan de *financiering* van de SU.

### Definitie

Wat verstaan we onder een Sociale Unie? Er is sprake van een SU *naast* een economische, een monetaire en een bankenunie. Het beleid m.b.t. een SU moet dus afgeperkt worden ten opzichte van economisch beleid (bijv. werkgelegenheidsbeleid en budgetbeleid) en monetair beleid, ook al zijn er duidelijk veel raakvlakken<sup>2</sup>. De Beer klaagt dat er veel vaagheid heerst over wat een SU is<sup>3</sup>. Hij definieert

---

<sup>1</sup> Een sociaal Europa, wie is tegen', Paul de Beer, S&D 2014/2, pag 16 (<http://www.wbs.nl/opinie/all/een-sociaal-europa-wie-tegen>), 'Pleidooi voor een Europese Sociale Unie', Frank Vandenbroucke, S&D 2014/3, pag. 12 ([http://send.boomtijdschriften.nl/artikelen/SD-71-03-04\\_Pleidooi%20voor%20een%20Europese%20Sociale%20Unie.html](http://send.boomtijdschriften.nl/artikelen/SD-71-03-04_Pleidooi%20voor%20een%20Europese%20Sociale%20Unie.html)) . Dit artikel is een samenvatting van 'A European Social Union, 10 tough nuts to crack', <http://www.friendsofeurope.org/Contentnavigation/Publications/Libraryoverview/tabid/1186/ArticleType/ArticleView/ArticleID/3695/Default.aspx>

'Voorbij de retoriek; Sociaal Europa vanuit twaalf invalshoeken', een uitgave van WBS-Europafonds  
Het PvdA-verkiezingsprogramma 2014 stelt: 'We spreken af dat elke lidstaat sociale doelstellingen moet nastreven. We denken hierbij bijvoorbeeld aan een stelsel van (relatieve) minimumlonen, een goede oudedagsvoorziening, gelijkheid tussen man en vrouw, een vangnet bij werkloosheid, goed en toegankelijk onderwijs en goede en betaalbare zorg. De vormgeving en uitvoering is en blijft een nationale bevoegdheid'.

<sup>2</sup> Ieke van den Burg bijv. pleit in haar artikel in 'Voorbij de retoriek' voor het beteugelen van de financiële markten, het invoeren van Eurobonds en een Marshallplan voor investeringen. Allemaal lofwaardige voorstellen, maar niet per se vallend onder een SU.

het als 'een Europese Unie waarin alle burgers een **gelijk** niveau van **adequate** sociale rechten hebben' (pag. 17). Vandenbroucke stelt dat in deze definitie de onmogelijkheid van een SU al zit ingebakken, omdat een gelijk niveau van sociale rechten nog heel lang onmogelijk zal zijn<sup>4</sup>. Hij definieert dat 'een SU nationale welvaartsstaten zal ondersteunen met betrekking tot sommige van hun kerntaken'. Dat klinkt nog behoorlijk vaag. Een concreter voorstel is een SU te omschrijven als een Unie waarin Europa de lidstaten ondersteunt in delen van hun verzorgingsstaat, waar dat noodzakelijk is om Europese beleidsdoelstellingen (zoals een stabiele muntunie, welvaartsconvergentie en armoedebestrijding) te bereiken.

#### *Discussiepunt 1*

Hoe stel jij je een sociale unie voor? Heb je een voorstel over hoe we de Sociale Unie kunnen definiëren?

#### **Waarom een Sociale Unie?**

Vandenbroucke meent dat een SU nodig is voor een duurzame muntunie (pag. 11). Om minder zware aanpassingen te hoeven doorvoeren als zwakke landen een recessie doormaken, om het verminderde stabiliseringsvermogen van landen te herstellen en om te voorkomen dat er buitensporige sociale onevenwichtigheden ontstaan.

De theorie over muntunies zegt dat, als daarbinnen grote economische verschillen bestaan, zwakke landen die getroffen worden door een recessie, forse aanpassingen moeten doorvoeren<sup>5</sup>. Dat betekent lagere lonen en prijzen, slechtere arbeidsvoorwaarden, een grotere arbeidsmobiliteit of zelfs migratie. Als er geld beschikbaar komt voor deze landen voor maatregelen met hetzelfde effect (nl. het concurrerender maken van hun producten) hoeven de aanpassingen minder fors te zijn.

Waarom is een SU nodig om het wegvallen van nationale stabiliseringsmechanismen te compenseren? Een land met een eigen munt heeft een aantal (paarde)middelen die kunnen bijdragen aan het oplossen van zware economische problemen (meestal gekenmerkt door grote overheidsschulden en groot handelsbalanstekort). Het kan failliet gaan (en daarna onderhandelen over het herstructureren van de schulden) en/of de munt devalueren (waardoor import duurder en export goedkoper wordt). Die middelen heeft het niet meer binnen een muntunie<sup>6</sup>. Het land is daardoor gedwongen tot wat een 'interne devaluatie' wordt genoemd: een forse daling van de lonen en straffe bezuinigingen, meestal ook op de verzorgingsstaat. Het overleefd houden van de vraag door het uitkeringsstelsel (dat daardoor werkt als automatische stabilisator) raakt zo in de knel. Daardoor worden de economische problemen op korte termijn groter (de economie zakt in elkaar) wat ook negatieve gevolgen heeft voor de andere landen in de muntunie: hun export naar het betreffende land valt deels weg. Zo kan een vicieuze cirkel ontstaan. Door een deel van de sociale zekerheid vanuit Europese budgetten te betalen kan de vraaguitval beperkt blijven, wat de hele Unie ten goede komt.

---

<sup>3</sup> Cuperus en Wiersma geven in 'Voorbij..' aan dat hieruit duidelijk blijkt dat ook binnen de Europese sociaaldemocratie geen overeenstemming bestaat over de definitie van wat er precies onder Sociaal Europa verstaan moet worden.

<sup>4</sup> De Beer geeft zelf ook aan dat een nationale verzorgingsstaat functioneert binnen een sociaaleconomische structuur, met een sterke afhankelijkheid van het nationale productiviteitsniveau. Naarmate dat in Europa convergeert, kunnen ook de sociale rechten convergeren.

<sup>5</sup> Als landen bijna even sterk zijn, volstaan immers kleine aanpassingen om concurrerender te worden. Hopelijk is zo de tekst van Vandenbroucke (pag. 11) correct geïnterpreteerd.

<sup>6</sup> In het debat rond een eventueel faillissement van Griekenland bleef onduidelijk of Griekenland failliet *kon* gaan, maar leek de algemene inschatting dat de gevolgen voor de hele Unie heel negatief zouden zijn. Overigens geeft Vandenbroucke onvoldoende aan dat deze middelen slechts toegepast worden na langdurig slecht beleid.

Hoe moet zo'n overdrachtssysteem er uit zien, welke voorwaarden stellen we er aan. Hoe controleren we die met minimale bureaucratie. Van den Burg heeft het in 'Voorbij' over solidariteitsarrangementen over de grenzen heen', maar dat is wat vaag. Een suggestie die (in verschillende vormen) vaak wordt geopperd: Europa betaalt (een deel van) de voor het land geldende werkloosheidsuitkering, gedurende een bepaalde periode –bijv. het eerste werkloosheidsjaar-, achteraf te betalen op basis van bewijsstukken en op basis van een door de lidstaat onderschreven contract à la Merkel, met daarin een activeringsbeleid en eisen aan het belastingniveau van het land. Zo'n voorstel benadrukt maximaal de eigen verantwoordelijkheid.

We kunnen concluderen dat vooral het op peil houden van de vraag een goede reden is voor inkomenstransfers, omdat heel Europa er van profiteert. Anders gezegd: een Keynesiaans beleid binnen zo'n sterk vervlochten economie werkt alleen op Europees niveau .

#### *Discussiepunt 2*

Overdrachtsuitgaven regelen om een stabiele muntunie te krijgen.

Welke vorm moeten die krijgen en welke voorwaarden stellen we er aan?

Vandenbroucke stelt dat buitensporige onevenwichtigheden een gevaar zijn voor de muntunie. Hij formuleert heel voorzichtig. 'Het is mijn *overtuiging* dat *duurzame* symmetrie *op lange termijn een zekere mate* van sociale convergentie nodig maakt: een monetaire unie *lijkt* immers niet compatibel te zijn met een *te grote* diversiteit in systemen: het gaat dan niet zozeer over de praktische organisatie van deze welvaartsstaten, maar *wel de grote evenwichten* daarin (cursivering door ons).

Het is dan wel merkwaardig dat landen als de VS, China en India –waarin grote sociale onevenwichtigheden bestaan- wel een munt kunnen houden. Feitelijk geeft hij weinig argumenten voor zijn stelling.

#### *Discussiepunt 3*

Aangezien landen met grote ongelijkheid zoals China en de VS toch één munt hebben kunnen we afleiden dat grote sociale verschillen geen beletsel zijn voor een muntunie.

#### **Welvaartsverschillen**

Is het redelijk en reëel om als beleidsdoelstelling *en –verantwoordelijkheid* voor de EU op te nemen het bevorderen van kleinere welvaartsverschillen tussen de lidstaten?

Vanuit het uitgangspunt van de subsidiariteit is het in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van elke lidstaat zelf om de welvaart van de eigen burgers te bevorderen. Een rol voor Europa is er alleen als overtuigend is aangetoond dat die onontbeerlijk is om het doel dichterbij te brengen. In de praktijk blijkt het voor een land uitermate moeilijk om op eigen kracht welvaartsverschillen te overwinnen. De Beer geeft dit overtuigend aan. 'Als de economische groei in de armste lidstaten jaarlijks 3% hoger zou zijn dan in de rijkste lidstaten, zou het nog altijd ruim zestig jaar duren voor de welvaarts kloof is gedicht' (pag. 19). Dus voor het bereiken van een Europese doelstelling welvaartsconvergentie is Europese steun onontbeerlijk.

#### *Discussiepunt 4*

Vindt u een eerlijker welvaartsverdeling een taak voor Europa? Waarom wel/niet.

We komen dan bij het vraagstuk van de Europese solidariteit. Als we actief willen streven naar kleinere welvaartsverschillen tussen de lidstaten, dan zijn daarvoor zeer waarschijnlijk inkomensoverdrachten nodig van rijke naar arme lidstaten. Het lijkt alsof daar grote weerstand tegen bestaat. Waarom is dat

zo? Waarom zouden Nederlanders wel accepteren dat de inwoners van Noord-Oost Groningen delen in de algemene welvaart, en die van Griekenland niet?

De Beer gebruikt het ontbreken van Europese solidariteit als belangrijk argument tegen een SU (pag. 24): 'Zolang er onder de bevolking van de lidstaten geen breed gedeeld gevoel van Europees burgerschap bestaat is het twijfelachtig of er ooit –langs democratische weg iets van een solidaire Europese gemeenschap tot stand kan komen'. Cuperus en Wiersma sluiten zich daar in 'Voorbij' bij aan: 'Zo lang de inkomensverschillen in Europa nog zo onoverbrugbaar groot zijn<sup>7</sup> ligt het sterk voor de hand om sociale bescherming, sociale zekerheid en sociale lotsverbondenheid primair op het niveau van de nationale staat te zoeken'.

Overigens ondergraaft De Beer zijn stelligheid even verderop, als hij stelt 'dat historisch gezien het besef van een nationale gemeenschap niet altijd aan de invoering van een verzorgingsstaat vooraf is gegaan, maar dat de invoering van sociale arrangementen die solidariteit tussen burgers afdwongen, juist ook heeft bijgedragen aan nationaal gemeenschapsbesef'.

Dus 'een gevoel van Europees burgerschap' is geen onveranderlijk en onveranderbaar gegeven. Als de PvdA vindt dat welvaartsverschillen binnen Europa kleiner moeten worden dan moet ze campagne voeren om dat gevoel van Europees burgerschap te versterken! Hoe we dat kunnen bereiken is een belangrijke vraag binnen het SU-debat.

#### *Discussiepunt 5*

Met inkomensoverdrachten om de welvaart in Europa eerlijker te verdelen moeten we direct starten. Wel moeten we tegelijk werken aan een groter draagvlak daarvoor.

Ook Vandenbroucke vindt Europese solidariteit belangrijk en riskant. 'We mogen niet ontkennen dat we –zeker op korte termijn, geconfronteerd kunnen worden met spanningen tussen nationale en pan-Europese solidariteit. Het is essentieel dat er een positieve wisselwerking tot stand komt tussen toenemende Europese cohesie tussen de lidstaten en toenemende nationale cohesie binnen de lidstaten.<sup>8</sup>

De vraag is of we zo pessimistisch moeten zijn over de pan-Europese solidariteit. Bij alle opinieonderzoeken blijkt iedere keer weer dat grote meerderheden welvaartsverschillen willen verkleinen. Waarschijnlijk zou ook de vraag 'vindt U dat welvaartsverschillen in Europa kleiner moeten worden' brede instemming verwerven.

Wat knelt zijn de voorwaarden die aan solidariteit moeten worden verbonden.

Ook in Nederland heeft de sociaaldemocratie in een pijnlijk proces geleerd dat ongeclausuleerde solidariteit geen goede zaak is. Als je een uitkering krijgt is het redelijk dat je je beschikbaar stelt voor de arbeidsmarkt en moeite doet om je kansen daarop te vergroten. Als je een zorguitkering krijgt is het redelijk dat je eerst kijkt wat je zelf nog kunt doen –zo mogelijk met hulp van de omgeving.

Die voorwaarden aan solidariteit zijn continu onderwerp van discussie (zoals op dit moment bij de WMO), en dat is ook verstandig.

Uitgangspunt bij uitkeringen is ook voor de sociaaldemocratie maximaal behoud en versterking van de eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid, voordat belastinggeld ('geld van ons allemaal') beschikbaar komt.

---

<sup>7</sup> Nu verwacht je: 'zal de sociaaldemocratie alles uit de kast halen om die kleiner te maken'. Maar nee. Solidariteit met de arme Europeanen is ver weg.

<sup>8</sup> Vertaald betekent dit: mensen zijn wel voor welvaartsspreiding maar vinden het vervelend daarvoor zelf in te leveren. Maar als ze er zelf voordeel van hebben zijn ze er uiteraard positiever over.

Dat geldt zeker ook in Europa. 'Geef ons geld en bemoei je niet met de besteding ervan' is een onacceptabele houding. Griekenland schuld kwijtschelden terwijl de eigen grootverdieners nauwelijks belasting betalen (met kwalijke hulp van Nederland overigens) wekt terecht verontwaardiging op.

#### *Discussiepunt 6*

Hoe kunnen we het draagvlak voor inkomenstransfers binnen Europa (ofwel het gevoel van Europees burgerschap) versterken

Als we aannemen dat er bereidheid bestaat om onder strikte voorwaarden in te stemmen met overdrachtsuitgaven om welvaartsverschillen te verkleinen, dan komen we op de lastige vraag hoe dat te doen.

#### **Hoe welvaartsverschillen verkleinen**

De arbeidsproductiviteit in een land en het aantal mensen dat werk heeft spelen een centrale rol bij het bepalen van het welvaartsniveau van een land. Een land met een hoge arbeidsproductiviteit kan zich hoge lonen veroorloven, en –meestal daaraan gekoppeld- royale werkloosheidsuitkeringen, een goed onderwijsstelsel, oudedagvoorzieningen etc. De koninklijke weg om dat te bereiken is dus het stimuleren van innovatieve investeringen in bedrijven. Maar dat is niet eenvoudig. Een treffend voorbeeld daarvan is het voormalige Oost-Duitsland. Hoewel Duitsland hierin meer dan 1000 mld mark heeft gepompt, heeft dat nog steeds niet geleid tot de 'blühende Landschaften' die Kohl beloofde<sup>9</sup>. De productiviteit van een land wordt door vele factoren bepaald. Nederland profiteert bijv. zeer van zijn ligging aan de monding van twee grote Europese rivieren. Daar kun je Roemenië niet naar toe verplaatsen... Een goed overheidsapparaat, een voortreffelijk onderwijs, bedrijven die investeren in innovatie, banken die bedrijven daarin ondersteunen etc etc. bevorderen allemaal de productiviteit.

Is het mogelijk om door ondersteuning van delen van de verzorgingsstaat het streven naar productiviteitsverhoging van een land te ondersteunen<sup>10</sup>.

Van alle onderdelen van de verzorgingsstaat heeft een goed onderwijs waarschijnlijk de sterkste relatie met een stijgend productiviteitsniveau. Hoe beter het onderwijs, hoe groter de kans op productiviteitsstijging<sup>11</sup>. Europese bemoeienis met het nationale onderwijs gebeurt al, en een grote mate, zeker op universitair niveau. De Competitieve Europese subsidiegelden financieren een groot deel van het Nederlandse onderwijsstelsel. Moeten we dat accepteren, en vrijwillig de autonomie op dit terrein beperken in ruil voor Europese steun? Natuurlijk moet Europa aan hulp strikte voorwaarden stellen. Om de eigen verantwoordelijkheid te benadrukken kan bijv. randvoorwaarde zijn dat het land zelf het in Europa afgesproken target voor onderwijsuitgaven besteedt. Ook moeten er eisen zijn aan de invulling van het beleid. Je gaat geen Europees geld in een slecht onderwijsstelsel steken!

#### *Discussiepunt 7*

Moet het onderwijsstelsel meer eigen verantwoordelijkheid zijn, of is het vrijwillig beperken van de autonomie in ruil voor (aan voorwaarden gebonden) steun acceptabel, vanwege het belang van goed onderwijs voor het niveau van de arbeidsproductiviteit.

---

<sup>9</sup> Het voorbeeld toont ook aan dat gelijke rechten niet per se positief zijn. De Oost-Duitsers kregen ongeveer gelijke rechten, waardoor hun industrie met een klap uit de markt werd gedrukt. Wat volgens kwade tongen ook de bedoeling van de West-Duitse vakbeweging was..

<sup>10</sup> We raken hier nauw aan werkgelegenheidsbeleid. In dit stuk onderzoeken we de mogelijke rol van de verzorgingsstaat daarbij.

<sup>11</sup> Ter relativering, zie Emmelkamp in 'Voorbij': 'Cum laude naar een callcenter'

Armoedebestrijding is ook een Europees beleidsdoel (in het Europa 2020-proces). Kan Europa arme landen ondersteunen bij het bestrijden van armoede, op een manier die de economische structuur van het land niet bedreigt, en met maximaal behoud van de eigen verantwoordelijkheid van het betreffende land? De Beer zoekt naar overdrachtsuitgaven op basis van voorwaarden die geen ongewenste neveneffecten hebben (zoals het bevorderen van een slecht nationaal beleid, omdat daardoor meer recht op Europees geld ontstaat). Hij noemt een 'pensioenuitkering', kindergeld of een basisinkomen. Een model zou kunnen zijn de helft van een nationaal toegekende vergoeding, op declaratiebasis. De criteria zijn objectief (het hebben van een kind of een bepaalde leeftijd). Door de helft van een nationale uitkering te financieren stimuleer je landen een goede uitkering te verstrekken. Door achteraf te betalen voorkom je gesjoemel en is de controle relatief eenvoudig. Kinder- en ouderengeld dragen sterk bij aan het verlichten van armoede. Kinderen die niet in armoede opgroeien zijn de beste investering in de toekomst van een land!

Een basisinkomen is minder ideaal om armoede te bestrijden, omdat die ook terecht komt bij mensen die het niet nodig hebben<sup>12</sup>.

#### *Discussiepunt 8*

Zijn wij voorstander van een Europees kindergeld, pensioenuitkering of basisinkomen?

Hoe moet dat er uit zien en wat zijn de randvoorwaarden?

#### **Financiering van overdrachtsuitgaven**

Een SU kan op verschillende manieren worden gefinancierd:

- Door ophogen van het EU-budget, uit bijdragen van de lidstaten;
- Door verhoging van de BTW-inkomsten, te innen via de lidstaten;
- Uit de opbrengst van een Financial Transaction Tax
- Uit de opbrengst van een Europese basis in de vennootschapsbelasting.

De eerste twee modellen hebben als nadeel dat ze een sterk beroep doen op een nog zwak Europees solidariteitsbesef. 'Wij betalen voor de arme Grieken'.

De FTT heeft als nadeel dat er voorsnog maar tien landen in Europa aan meewerken.

Een Europese basis in de vennootschapsbelasting doet geen beroep op solidariteit (de meeste mensen zullen het prima vinden als bedrijven meer belasting moeten betalen). Het maakt bovendien de strijd tegen belastingontwijking eenvoudiger omdat bedrijven op Europees niveau inzicht moeten geven in hun winsten en het maakt ook de strijd tegen belastingconcurrentie tussen de lidstaten eenvoudiger door een Europese vloer aan te brengen.

#### **Overig..**

In het kader van het debat over een Sociale Unie zijn natuurlijk veel meer onderwerpen aan de orde gekomen. Bij voorbeeld een stelsel van (relatieve) minimumlonen, pan-Europese loonontwikkeling, gelijk loon onder gelijke omstandigheden, de rol van de vakbeweging, Europese ondernemingsraden enz. Veel hiervan komen aan de orde in 'Voorbij'. We kunnen ze niet allemaal bespreken. Twee punten willen we aan de discussie toevoegen. Handhaven we het standpunt uit ons verkiezingsprogramma dat we een stelsel van (relatieve) minimumlonen willen, ondanks de kritiek van de Beer hierop? Kortweg: welk probleem lost het op, is het niet eerder een bedreiging voor de laagste lonen in de rijkere EU-

---

<sup>12</sup> Over een Europees basisinkomen is een uitgebreide discussie gevoerd die hier niet kan worden herhaald of samengevat.

landen, en tast het niet onnodig de beleidsvrijheid van arme landen aan om door lage lonen hun export te verhogen.

Van belang voor de nabije toekomst (ook voor het recht van vrije vestiging binnen de EU) is ook de strijd van Asscher voor een veel betere naleving van het principe 'gelijk loon onder gelijke omstandigheden'.

### **Discussiepunten**

1. Hoe stel jij je een sociale unie voor? Heb je een voorstel over hoe we de Sociale Unie kunnen definiëren?
2. Overdrachtsuitgaven zijn nodig om een stabiele muntunie te krijgen.  
Welke vorm moeten die krijgen en welke voorwaarden stellen we er aan?
3. Aangezien landen met grote ongelijkheid zoals China en de VS toch één munt hebben kunnen we afleiden dat grote sociale verschillen geen beletsel zijn voor een muntunie.
4. Vind je een eerlijker welvaartsverdeling een taak voor Europa? Waarom wel/niet.
5. Met inkomensoverdrachten om de welvaart in Europa eerlijker te verdelen moeten we direct starten. Wel moeten we tegelijk werken aan een groter draagvlak daarvoor.
6. Hoe kunnen we het draagvlak voor inkomenstransfers binnen Europa (ofwel het gevoel van Europees burgerschap) versterken;
7. Moet het onderwijssysteem meer eigen verantwoordelijkheid zijn, of is het vrijwillig beperken van de autonomie in ruil voor (aan voorwaarden gebonden) steun acceptabel, vanwege het belang van goed onderwijs voor het niveau van de arbeidsproductiviteit.
8. Zijn wij voorstander van een Europees kindergeld, pensioenuitkering of basisinkomen?  
Hoe moet dat er uit zien en wat zijn de randvoorwaarden?
9. Handhaven wij de PvdA-stellingname voor een Europees stelsel van (relatieve) minimumlonen?
10. Ondersteunen wij de strijd van Asscher voor striktere naleving van 'gelijk loon onder gelijke omstandigheden'.